

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

¹Усаров Жаббор
Эшбекович

²Бухоров Исмоил
Неъматович

¹Чирчиқ давлат педагогика университети

²“ТИҚХММИ” Миллий тадқиқот университети
тадқиқотчиси, Vuxorovismoil7@gmail.com

АНДРАГОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА РАХБАР ХОДИМЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Аннотация. Андрагогик ёндашув асосида раҳбар ходимларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш технологияси мақсадлар, ўқув материалнинг мазмуни, ўқув материалнинг мақсади ва уни ўзлаштириш бўйича ҳаракатлар, фаолиятнинг башорат қилинган натижалари, ўқитишнинг ҳар бир босқичи учун меъёрий ва диагностика талабларини ўз ичига олади.

Мақолада андрагогик ёндашув асосида раҳбар ходимларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш технологияси ва талаблар ҳақида сўз юритилади.

Калит сўзлар. Компетенция, талаб, жараён, қобилият, усул, тамойил, мотивация, фаолият, мақсад.

Аннотация. Технология развития профессиональной компетентности руководящего персонала на основе андрагогического подхода включает цели, содержание учебного материала, назначение учебного материала и действия по его усвоению, прогнозируемые результаты деятельности, нормативные и диагностические требования к каждому этапу обучения. В статье рассказывается о технологии и требованиях развития профессиональной компетентности руководящего персонала на основе андрагогического подхода.

Ключевые слова. Компетенция, требование, процесс, способность, метод, принцип, мотивация, деятельность, цель.

Annotation. The technology of development of professional competence of management personnel on the basis of andragogical approach includes goals, the content of educational material, the purpose of educational material and actions for its assimilation, the predicted results of activities, regulatory and diagnostic requirements for each stage of training. The article describes the technology and requirements for the development of professional competence of management personnel based on the andragogical approach.

Keywords. Competence, requirement, process, *ability, method, principle, motivation, activity, goal.*

Кириш. Раҳбар ходимларни касбий компетентлигини ривожлантиришнинг асосий мақсади – меҳнат бозорида рақобатбардош, ўз касбини раван ва турдош фаолият соҳаларига йўналтирилган, жаҳон даражасидаги стандартлар билан самарали ишлашга қодир, узлуксиз профессионал ўсишга, ижтимоий ва профессионал ҳаракатчанликка тайёр малакали мутахассисни тайёрлашдан иборат. Раҳбар ходимларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш учун фақат ўқитишнинг техник воситаларидан фойдаланиш эмас, балки таълим самарадорлигини оширадиган омилларни таҳлил қилиш, техника ва материалларни лойиҳалаш ва қўллаш, шунингдек, қўлланиладиган усулларни баҳолаш орқали ўқув жараёнини оптималлаштириш тамойилларини аниқлаш ва техникасини ишлаб чиқиш керак.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Илмий тадқиқотларда андрагогикани турлича, таълим ҳақидаги фан тизимидаги йўналиш, ўқув фани, катталарни ўқитиш ҳақидаги фан сифатида қаралиши кузатилган. Масалан, Б.М.Бим - Бад ва С.Н.Гавровнинг илмий ишларида, юқоридагиларга қўшимча сифатида ғарб давлатларининг тарихий педагогик фикрлари билан тўлдиради [3]. Бу каби фикрларининг тарқоқлиги, андрагогикани келгусида ўрганишга асос бўла олади.

Андрагогик ёндашув асосида раҳбар ходимларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш технологиясини ишлаб чиқишда уни мақсадлар, ўқув материалининг мазмуни, ўқув материалининг мақсади ва уни ўзлаштириш бўйича ҳаракатлар, фаолиятнинг башорат қилинган натижалари, ўқитишнинг ҳар бир босқичи учун меъёрий ва диагностика талаблари, умуман олганда, ахборот-коммуникация компетенциясига қўйиладиган талабларни ўз ичига олган ўзаро кетма-кет боғлиқ босқичлар тақдим этилади.

Бу технология ўзига хос талабларга жавоб беради. Буларга қуйидагилар киради:

- мавжуд ташкилий ва вақт оралиғида, ўқув жараёнини иложи борича шахсийлаштириш, билим қобилятини, мотивацион соҳасини ва талабаларнинг шахсий имтиёзларини ҳисобга олиш;

- ўқитишнинг инновацион усулларини кенг жорий этиш;

- таълим жараёнида таълим тамойилларини амалга ошириш (мотивация, фаолият мақсадини актуаллаштириш ва уни режалаштириш, фаолиятни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, фаоллик, когнитив мустақиллик);

- талабанинг билим, кўникма ва малакалар тизимини мустақил шакллантиришга ундашга эътибор қаратиш;

- педагогика тамойиллари ва қонуниятларига зид келмаслик.

Бир қатор муаллифлар [2] қўшимча тамойилларни ажратиб кўрсатишади:

- технологиянинг такрорланиши тамойили;

- муайян педагогик муҳитда белгиланган педагогик мақсадларга эришиш;

- ўз-ўзини ташкил этиш ва ўз-ўзини тартибга солиш механизмларига асосланган педагогик тузилмаларнинг чизикли бўлмаганлиги тамойили;

- ўқув жараёнини тингловчининг шахсияти ва унинг когнитив қобилятларига мослаштириш тамойили;

- таълим маълумотларининг потенциал ортиқчалиги тамойили [7].

Тадқиқот методологияси. Етакчи дидактик тамойилларга асосланган умумий ўқитиш технологияларига, шу жумладан барча умумий дидактик методларни, шунингдек, илмий ёндашувга, аниқ педагогик мақсад диагностикасига, ходимларнинг билим фаолиятини тадқиқ этиш ва лойиҳалашга асосланган методларни ўз ичига олади, жумладан: ўқитишнинг жамоавий методлари; талабаларга йўналтирилган таълим технологиялари; имо-контекстли таълим технологияси; ўйин технологиялари; фаол таълим методлари; голограмма ёндашув билан ҳаётийликни машқ қилиш; муаммоли таълим; дастурлаштирилган таълим; интеграциялашган таълим технологиялари; модулли таълим технологияси, ривожлантирувчи таълим технологиялари, мослашувчан таълим; таклиф қилувчи ўрганиш; ахборот (компьютер) таълим технологиялари; масофавий таълим.

Андрогагик ёндашув асосида раҳбар ходимларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришнинг ҳозирги босқичида педагогик технологияларни излаш ва жорий этиш фаол амалга оширилмоқда: инновацион ўқитиш, модулли ўқитиш, лойиҳа асосидаги ўқитиш, масофавий таълим ва бошқалар. Айнан мана шу технологиялардан андрогагик ёндашув асосида раҳбар

ходимларнинг касбий комптентлигини ривожлантириш жараёнида фойдаланиш мумкин.

Айнан ўқитиш шакллари ва усуллари нимани ўргатиш ва қандай ўргатиш керак, деган саволларга жавоб беришга ёрдам беради. Ҳозирги вақтда малака ошириш тизимида раҳбар ходимларни ўқитишнинг тушунтириш ва кўргазмали методлари анъанавий тарзда устунлик қилмоқда. Пассив методлар тингловчиларнинг ақлий фаолиятини қисқа вақт ичида қайта қуришга имкон бермайди, воқеликка янги муносабатни ривожлантиришга ёки аниқ қарорларни мустақил равишда қабул қилишга ёрдам бермайди.

Илмий адабиётларда педагогик технологияларнинг пайдо бўлиши ва амалиётда қўлланилишининг учта рағбатлантирувчи сабаби аниқланган: педагогик тизимга фаолиятли ёндашувни жорий этиш зарурати; ўқув-билиш фаолиятини рағбатлантириш ва фаоллаштириш зарурати; кафолатланган таълим натижаларини таъминлайдиган ва малакасиз ўқитувчи ишининг салбий оқибатларини камайтирадиган процедуралар, усуллар, талабалар ва ўқитувчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг ташкилий шакллари ва технологияларнинг таъминоти [6].

Педагогик технологияларнинг муҳим хусусиятлари учта асосий ахборот, инструментал ва ижтимоий компонентнинг комбинациясидан иборат [1].

Ахборот компоненти - педагогик фаолиятнинг табиати ва мазмуни, унинг шахсни шакллантиришнинг мақсад ва вазифаларини белгилайдиган мафкура, тушунчалар, тамойилларга асосланиб, ўқитувчининг эҳтиёжлари, ижтимоий ривожланиш тенденциялари ва асосий билимлари ҳақидаги илмий билимларида ифодаланади.

Таълим технологияси ишончли илмий асосга асосланган бўлиши ва ўқув материаллари тўплами шаклида зарур ўқув-услубий жиҳозларга эга бўлиши керак.

Ўқув жараёнини мотивацион қўллаб-қувватлаш тингловчиларнинг фанни ўзлаштириш имкониятига ишончини ривожлантириш ва фаннинг аҳамиятини тушунишни мустаҳкамлашдан иборат. Мотивларнинг шаклланиши - бу жараён бўлиб, унинг натижасида маълум бир фаолият шахс учун шахсий маънога эга бўлади, унга қизиқиш барқарорлигини яратади ва фаолиятнинг ташқаридан белгиланган мақсадларини шахснинг ички эҳтиёжларига айлантиради. Шу муносабат билан ҳар қандай стандарт технология: ўқув мақсадларини амалга оширишни таъминлаши керак; ҳар қандай ўқитувчи учун ҳар қандай таълим муассасасида амалга ошириш мумкин бўлиши; намунавий ўқув жиҳозлари ва ўқув материаллари билан таъминланиши керак.

Инструментал компонент инсоният томонидан таълим, маданият, ишлаб чиқариш ва ижтимоий муносабатлар соҳасида тўпланган илмий билимлар, кўникмалар ва тажриба асосларининг хилма-хиллигига асосланган воситалар ва усулларни белгилайди. Инструментал компонент ўқув-билиш фаолиятига асосланади, чунки инсоният томонидан тўпланган маданият бойликларини ўзлаштириш учун ташқаридан ёки тингловчининг ўзи томонидан махсус ташкил этилган билиш фаолияти амалга оширилади. Унинг мазмунли натижаси тингловчининг ўзлаштирган илмий билимлари, қобилиятлари, малакалари, хулқ-атвор шакллари ва фаолият турларидир.

Таҳлил ва натижалар. Бу билимларни ўзлаштириш натижасида тингловчида дунёқараш шаклланади. Кўникма ва малакаларни эгаллаш натижасида - касбий маҳорат шаклланади. Инструментал компонент раҳбарнинг дидактик ижодкорлиги билан узвий боғлиқ бўлиб, у ўқув материални танлаш ва тузишнинг турли усулларини, уни тингловчилар томонидан ўзлаштириш усулларини ишлаб чиқишда унинг таълим соҳасидаги фаолиятини белгилайди. Педагогик жараён технологиясининг моҳияти шундан иборатки, раҳбар операцияларни бошқаришдан ҳаракатларни бошқаришга, сўнгра ходимлар фаолиятини бошқаришга ўтади.

Ижтимоий компонент - бу ўқитувчининг тингловчиларга билим, кўникма ва малакаларни сингдириш, ўз касбий стратегиясини яратиш қобилиятидир. Баркамол педагогик жараён фақат олдиндан ишлаб чиқилган педагогик технологиянинг аниқ такрорланиши сифатида мумкинлигини ҳисобга олган ҳолда, яъни аниқ белгиланган педагогик вазифалар уларни ҳал қилишнинг адекват технологиясини ўз ичига олади.

Ижтимоий компонентнинг (ўқитувчи, талаба) муҳим таркибий қисми раҳбар фаолиятининг идеал моделини яратиш ва унинг натижаларини прогноз қилиш учун педагогик лойиҳадир.

Педагогик лойиҳа ўзининг асосий тамойилларига эга бўлиб, улар инсоннинг устуворликлари тамойилини ва ўз-ўзини ривожлантириш тамойилини ўз ичига олади. Педагогик лойиҳалаш бир-бирига боғлиқ бўлган учта босқичнинг кетма-кет ўтишини ўз ичига олади. Биринчи босқич моделни (педагогик моделлаштириш) яратишдан иборат бўлиб, унда педагогик технология, жараёнлар, вазиятлар ва педагогик мақсадга эришишнинг асосий усулларини яратишнинг умумий ғояси ишлаб чиқилади. Ушбу босқичда ўқув режаси ва ўқув дастурларида кўзда тутилган таълим мазмунини танлаш, устувор мақсадларни танлаш зарур.

Иккинчи босқичда педагогик лойиҳа яратилади, бу яратилган моделни амалий фойдаланиш даражасига олиб чиқиш имконини беради. Ушбу босқичда

мақсадлар тўпламига ёки битта устувор мақсадга йўналтирилган технологияни танлаш ва таълим технологиясини ишлаб чиқиш содир бўлади.

Лойиҳани яратиш педагогик лойиҳалашнинг учинчи босқичи бўлиб, яратилган лойиҳани ўқув-билиш фаолиятининг реал шароитларига яқинлаштиришга имкон беради. Педагогик жараёни лойиҳалаш таҳлил, диагностика, прогнозни аниқлаш ва фаолият лойиҳасини ишлаб чиқишни ўз ичига олади. Педагогик жараёни лойиҳалаш технологияси лойиҳалаш мазмуни (конструктив-мазмун фаолияти), моддий воситалар (конструктив-материал) ва фаолият (конструктив-оператив) бирлигини ўз ичига олади.

Андрогагик ёндашув асосида раҳбар ходимларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришга ҳисса қўшадиган янги қуйи тизимлар, педагогик жараёнлар ва ўқув-педагогик вазиятларни излаш ва яратишда раҳбарнинг технологик ижодкорлиги таълим технологияси ва лойиҳаси соҳасидаги фаолият сифатида белгиланади. Ўқув жараёнини ўтказиш методлари ва воситалари ҳақидаги билимлар тўпламини “таълим жараёни технологияси” деб аташ мумкин.

Педагогик тафаккур тараққиётининг ҳозирги босқичида андрогагик ёндашув асосида раҳбар ходимларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришнинг асосий усули, биргаликдаги тадқиқот жараёнини қўзда тутувчи субъект-субъект муносабатларидир. Мулоқот маълум бир муаммода ифодаланган диагностик мақсад баёнотидан курилади. Раҳбарларнинг мотивацион, кадриятли ва бошқа сифатларидаги чуқур фарқларни ҳисобга олган ҳолда, муаммони ҳал қилиш принципиал жиҳатдан янги таълим технологияларини ишлаб чиқишни тақозо этади. Ўз навбатида, қобилият муаммоси индивидуаллик муаммосининг ўзаги ҳисобланади. Қобилиятлар муаммосининг иккита асосий жиҳати бор: ирсият муносабатлари ва атроф-муҳитнинг таъсири; қобилиятларни сифат ва миқдор жиҳатдан ифодалаш.

Кўпгина психологлар умумий қобилиятларни таълим муваффақиятининг асосий сабаби деб билишади. Андрогагик таълим учун таълим технологияларини ишлаб чиқишда ана шуларни ҳисобга олиш керак. Таълимни индивидуаллаштиришнинг мослашиш-меъёрий, қобилиятларнинг устуворлиги, мукамал индивидуаллаштириш, типологик индивидуаллаштириш каби асосий турлари мавжуд. Бу ёндашув асосида раҳбар ходимларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш технологиясини ишлаб чиқиш жараёнида: дастур материални тақсимлашнинг оптимал вариантини аниқлаш, синфлар тузилмасини ва педагогик технологиянинг асосий элементлари муносабатининг структуравий-мантиқий диаграммасини ишлаб чиқиш, дастур материални тарқатиш учун танланган вариант асосида ишчи дастур тузиш, дастурни ўқув ва

таълим воситалари билан таъминлаш ҳамда технологик моделни амалга ошириш учун педагогик кадрларни тайёрлаш каби вазифалар ҳал қилинади.

Технология педагогикани аниқ фанларга яқинлаштиради, педагогик амалиётни, жумладан, ўқитувчининг ижодий фаолиятини тўлиқ ташкил этилган, бошқариладиган жараёнга айлантириб, ижобий натижаларни башорат қилиш мумкин, деган қатъий фикр мавжуд. Бу, В.П.Беспалько таъкидлаганидек, бу масала бўйича педагогик тадқиқотларнинг аҳамиятининг чуқур маъносидир [1].

Бу, биринчи навбатда, қуйидагилар билан изоҳланади:

- биринчидан, педагогик технология орқали тингловчилар амалий ўқитишда педагогик экспериментни минималлаштиришга интилади ва иккинчисини ўқув жараёнини дастлабки лойиҳалаш ва кейинчалик такрорлаш йўлига олади;

- иккинчидан, ўқитувчи учун мўлжалланган илгари қўлланилган услубий дарс ишланмаларидан фарқли ўлароқ педагогик технология тингловчининг ўзи ўқув-билиш фаолиятининг тузилиши ва мазмунини белгилайдиган ўқув жараёни лойиҳасини назарда тутлади;

- учинчидан, педагогик технологиянинг муҳим хусусияти мақсадни шакллантириш жараёнидир. Агар анъанавий педагогикада мақсадлар муаммоси жуда ноаниқ қўйилган бўлса, уларга эришиш даражаси жуда тахминий бўлса, педагогик технологияда бу асосий муаммо бўлиб, иккита жиҳат нуктаи назаридан кўриб чиқилади: диагностик мақсадни белгилаш ва мақсадни аниқлаш сифатини объектив назорат қилиш;

- тўртинчидан, педагогик технология предмети маълум педагогик тизим лойиҳаси сифатидаги ғоя туфайли педагогик технологияни ишлаб чиқиш ва уни амалиётга татбиқ этишнинг муҳим тамойили - яхлитлик, таркибий ва мазмунлилик тамойили шакллантирилади. Бу тамойил шуни англатадики, ҳар қандай турдаги таълимнинг келажакдаги педагогик тизими лойиҳасини ишлаб чиқишда педагогик тизимнинг барча элементларининг горизонтал (бир ўқиш даврида) ва вертикал равишда - бутун давр учун уйғун ўзаро таъсирга эришиш керак.

Шу билан бирга, педагогик тизимнинг элементларидан бирига тегишли қайта қуриш орқали бошқаларга таъсир қилмасдан ўзгартиришлар киритиш мумкин эмас. Масалан, таълим мақсадининг ўзгариши унинг мазмуни ва ўқув жараёнларини ўзгаришсиз қолдиради. Бундай деформацияланган педагогик тизимлар, тарих шуни кўрсатадики, фақат ўқув режалари ва дастурларини чексиз қайта тузиш билан тугайди.

Хулоса ва таклифлар. Андрагогик ёндашув асосида раҳбар ходимларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш бўйича таклиф

этилатган технологияни дидактик ва услубий таъминлаш таълим тизимининг бошқарув ходимлари учун малака ошириш дастурлари вариантларини таҳлил қилиш орқали амалга оширилади.

Анъанавий педагогиканинг турли методлари таҳлиliga кўра, уларнинг ютуқлари айнан анъанавий педагогикада фикрлаш ва ҳаракат мустақиллиги сифатлари етарлича самарали шаклланмаган. Бу фазилатлар, шубҳасиз, шахсининг шахсий хусусиятлари ва мутахассиснинг касбий фазилатлари кесишмасида ётади. Вақт мутахассисларнинг амалий касбий фаолиятга тайёргарлик даражасини ошириш йўллариини излаш зарурлигини такозо этади. Андрагогик ёндашув асосида раҳбар ходимларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш технологияси бир томондан, малака ошириш жараёнида касбий фаолиятини моделлаштиришга ва иккинчи томондан, ўқитишни индивидуаллаштиришга асосланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. - М.: Педагогика, 1989, - 192 с.
2. Буланова-Топоркова М.В... Педагогика и психология высшей школы. [Тхт- 310к] Учебное пособие. Авторы: Мария Валерьяновна Буланова-Топоркова, А.В. Духавнева, Л.Д. Столяренко, С.И. Самыгин, Г.В. Сучков, В.Е. Столяренко, Н.А. Кулаковская. (Ростов-на-Дону: Издательство «Феникс», 2002. - Серия «Высшее образование»)
3. Vim-Bad B.M., Sokolova L.I., Zmeyov S.I. Russia.- In: Perspectives on Adult Education and Training in. "Экономика и социум". №4(95) 2022. www.iupr.ru. Europe.- Leicester, NIACE, 1992
4. Зарипов К. Педагогик тизимни бошқариш қонуниятлари ва раҳбарлик. // «Uzluksiz ta'lim» журнали, Т., 2004, 4-сон. -16-24-б.
5. Искандаров Э. Педагогик инновациялар шароитида раҳбар фаолиятининг ўрни. // «Таълим менежменти» журнали, Т., 2006, 6-сон. -39-44-б.
6. Педагогические технологии: что такое и как их использовать в школе / Под научной ред. Шамовой Т.И - М.: МГПУ, 1994. -279 с.
7. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. - Ростов на Дону: «Феникс», 2002. - С. 150-277.